

Propozycje uzupełnienia sieci rezerwatów przyrody

PAWEŁ PAWLACZYK, KLUB PRZYRODNIKÓW,

CZERWIEC 2024 R.

Rezerваты przyrody to w Polsce *obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi*, uznane za rezerwat zarządzeniem wydanym przez właściwego miejscowo Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (art. 13 ustawy o ochronie p[przyrody]). Uznanie za rezerwat skutkuje w praktyce „oddaniem terenu przyrodzie”, bo – przynajmniej na gruntach Skarbu Państwa – w rezerwacie nie jest możliwe gospodarcze użytkowanie terenu, a można realizować co najwyżej działania ochronne prowadzące do osiągnięcia celów ochrony.

Formy ochrony o charakterze rezerwatów powstawały na ziemiach obecnej Polski od początków XIX w. Od lat 60-tych XX w. zaczęto myśleć o stworzeniu w Polsce racjonalnej sieci rezerwatów, chroniących w reprezentatywny sposób elementy krajowej przyrody (Jermaczek 2016 i lit. tam cyt.). Powstało nawet kilka koncepcji takiej docelowej sieci rezerwatów, nie doczekały się one jednak realizacji. W XXI w. hasło „uzupełnienia sieci rezerwatów przyrody” pojawiało się w *Programie działań na rzecz ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej* i kolejnych powiązanych z nim *Planach działań*. Potrzeby w zakresie nowych rezerwatów oceniano na kilkaset obiektów. jednak i ten plan nie został zrealizowany.

Nowe rezerваты, choć powoli, stopniowo jednak powstawały (Jermaczek 2016). Według najnowszego dostępnego raportu GUS (GUS 2023), na rok 2022 było w Polsce 1512 rezerwatów, zajmujących łącznie 171 336 ha, tj. 0,55% powierzchni kraju - 8 razy mniej niż w Niemczech, 16 razy mniej niż w niektórych niemieckich landach, np. w sąsiadującej z Polską Brandenburgii!

Analiza stanu ochrony rezerwatowej w Polsce doprowadziła nas w 2016 r. do wniosku, że ostatnie kilkanaście lat w tej dziedzinie to okres zdecydowanie niezadowolającego postępu w tworzeniu rezerwatów. W 2016 r. nie było też żadnej aktualnej koncepcji rozwoju sieci rezerwatowej, ani w skali Polski, ani poszczególnych województw. Ochronie rezerwatowej nie podlegały nawet obszary kwalifikujące się do niej w sposób bezsporny, kluczowe dla ochrony przyrody nie tylko Polski, ale i Europy, np. torfowiska doliny Rospudy. Tymczasem rezerваты to ciągle najskuteczniejsza forma ochrony i trwałego zabezpieczenia przyrody. Istnienie ich racjonalnej sieci, chroniącej reprezentatywną część naturalnych ekosystemów i siedlisk ginących gatunków, jest warunkiem koniecznym skutecznej ochrony przyrody w Polsce. Nie zastąpi ich ani Natura 2000, chroniąca wybrane, często wyrwane z szerszego kontekstu, elementy przyrody, ani system szczególnie chronionych lasów, typu powierzchni referencyjnych czy ostoji ksylobiontów, który można jednym podpisem, z dnia na dzień, unieważnić.

Dostrzegając pilną potrzebę pobudzenia aktywności w zakresie ochrony rezerwatowej, Klub Przyrodników, przy współpracy szerokiego grona przyrodników i skupiających ich organizacji, postanowił w 2016 r. stworzyć współczesną koncepcję rozwoju ochrony rezerwatowej w Polsce. W oparciu o najlepszą dostępną wiedzę, podjęto analizy

aktualnego stanu ochrony rezerwatowej, gromadzenie informacji o obiektach kwalifikujących się do ochrony i próbę wypracowania społecznej koncepcji stopniowego uzupełniania sieci rezerwatów.

Dodatkowym impulsem stało się przyjęcie w 2020 r. Unijnej strategii na rzecz bioróżnorodności 2030: „Przywracanie przyrody do naszego życia”. Wśród jej celów są m.in. *utworzenie spójnej sieci obszarów chronionych: prawna ochrona co najmniej 30% powierzchni lądowej UE i co najmniej 30% obszaru morskiego UE oraz integracja korytarzy ekologicznych w ramach prawdziwej transeuropejskiej sieci przyrodniczej, oraz objęcie ochroną ścisłą co najmniej jednej trzeciej obszarów chronionych UE (tj. co najmniej 10% obszaru lądowego i 10% obszaru morskiego, w tym wszystkich pozostałych lasów pierwotnych i starych lasów UE*. Nowe rezerваты przyrody, w rozumieniu strategii traktowane jako „obszary ściśle chronione” wpisywałyby się w oczekiwany wkład Polski w realizację tych celów.

Zasadniczy mechanizm przedsięwzięcia „Rezerваты przyrody – czas na come back” nawiązywał do tworzenia „shadow list” obszarów Natura 2000, opierając się na społecznym zaangażowaniu przyrodników. W każdym województwie przedsięwzięcie koordynują koordynatorzy regionalni – specjaliści z zakresu ochrony przyrody, lub ich zespoły, współpracujący z zainteresowanymi osobami i instytucjami, gromadzący i weryfikujący dane.

Założyliśmy, że proponowane rezerваты powinny spełniać łącznie cztery następujące warunki.

1. Spełniać definicję ustawową, tj. być obszarami zachowanymi w stanie naturalnym lub mało zmienionym, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi. Wpisanie na listę będzie wymagało wykazania tych „szczególnych wartości” i ich przynajmniej regionalnego znaczenia.
2. Istotnie uzupełniać sieć rezerwatów uznanych dotychczas w województwie – obejmując takie składniki przyrody, albo przykłady takich procesów czy zjawisk ekologicznych, które w dotychczasowej sieci rezerwatów są niedostatecznie reprezentowane.
3. Umożliwiać trwałą, w założeniu wieczystą, ochronę „szczególnych wartości lub walorów” uzasadniających ich uznanie.
4. Potrzebować, dla skutecznej ochrony, reżimu prawnego typowego dla rezerwatu przyrody, umożliwiającego w szczególności:
 - a) trwałe wyłączenie z normalnego reżimu gospodarowania, np. z gospodarki leśnej albo innych form użytkowania (tj. skuteczna i optymalna ochrona tego obiektu nie może być osiągnięta tylko przez modyfikację prowadzonej w nim gospodarki;
 - b) wyłączenie z obowiązku prowadzenia racjonalnej gospodarki rybackiej, tj. wyłączenie z obwodu rybackiego;
 - c) trwałe wyłączenie z możliwości polowania, tj. wyłączenie z obwodu łowieckiego,
 - d) czasowe lub stałe ograniczenie lub kontrolowanie dostępu ludzi, tj. możliwości wstępu, poruszania się, korzystania z wód
 - e) staranne zaplanowanie (w formie planu ochrony), działań ochronnych nie przypominających form normalnie prowadzonej gospodarki.

Oprócz propozycji nowych rezerwatów gromadzimy i analizujemy także projekty powiększenia obiektów istniejących, uzasadnione potrzebą poprawy integralności struktury i funkcji oraz zwiększenia skuteczności ich ochrony.

Koncepcje dla województw są stopniowo publikowane jako opracowania książkowe (Jermaczek i Maciantowicz 2018, Kurowski i Grzelak 2020, Sierakowski, Nowak i Żyła 2020). Prace mają jednak charakter ciągły, nawet opublikowane koncepcje są wciąż doskonałe. Wersje robocze dla poszczególnych województw, są udostępnione jako stale aktualizowana geograficzna baza danych online (mapy i dane atrybutowe):

<https://kp.org.pl/pl/rezerwaty-przyrody-czas-na-comeback/o-projekcie>

Według stanu na 1 maja 2024 r., w bazie danych było 1561 obiektów zasługujących na ochronę rezerwatową (proponycji nowych rezerwatów lub propozycji powiększeń istniejących rezerwatów), zajmujących 185 595 ha, czyli 0,59% terytorium Polski, a także 8 obiektów morskich o łącznej powierzchni 149568 ha. Potrzeby rozwoju sieci rezerwatów przyrody na lądowym terytorium Polski można więc w przybliżeniu określić jako podwojenie sieci rezerwatów. Szczegółowa statystyka koncepcji w poszczególnych województwach przedstawiała się następująco:

Województwo	Istniejące - GUS 2023 (stan na 2022)				Shadow List rezerwatów - 2024.05.01		
	Pow. województwa (km ²)	Liczba rezerwatów	Pow. rezerwatów (ha)	% pow.	Liczba obiektów	Pow. (ha)	% pow.
Dolnośląskie	19 947	67	10669,32	0,53%	253	22837,67	1,14%
Kujawsko-pomorskie	17 972	92	9603,60	0,53%	26	1495,79	0,08%
Lubelskie	25 122	87	11907,13	0,47%	115	11485,22	0,46%
Lubuskie	13 988	67	4065,39	0,29%	99	11547,01	0,83%
Łódzkie	18 219	87	7088,35	0,39%	31	2393,18	0,13%
Małopolskie	15 183	86	3527,53	0,23%	97	7427,74	0,49%
Mazowieckie	35 558	189	19543,33	0,55%	123	20710,51	0,58%
Opolskie	9 412	38	1000,03	0,11%	54	2983,33	0,32%
Podkarpackie	17 846	98	11361,91	0,64%	61	23800,96	1,33%
Podlaskie	20 187	93	23705,12	1,17%	57	5939,10	0,29%
Pomorskie	18 310	135	9230,13	0,50%	146	10812,10	0,59%
Śląskie	12 333	65	4472,35	0,36%	61	7415,62	0,60%
Świętokrzyskie	11 711	72	3820,70	0,33%	64	9123,30	0,78%
Warmińsko-Mazurskie	24 173	110	33451,54	1,38%	83	15079,04	0,62%
Wielkopolskie	29 826	99	4563,72	0,15%	51	7145,42	0,24%
Zachodniopomorskie	22 892	127	13326,31	0,58%	232	25308,82	1,11%
MORZE					8	149568,10	
RAZEM LĄD	312 679	1512	171336,46	0,55%	1561	185504,81	0,59%
RAZEM					1569	335072,91	

Literatura:

Jermaczek A. 2016. Ochrona rezerwatowa w Polsce – czy dokądś zmierzamy? Przegląd Przyrodniczy 27, 4: 3-17 [https://kp.org.pl/pdf/pp/pdf2/PP_XXVII_4_Jermaczek.pdf].

Jermaczek A., Maciantowicz M. 2018. Rezerwaty przyrody w województwie lubuskim – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.

Kurowski J., Grzelak P. 2020 Rezerwaty przyrody w województwie łódzkim – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.

Sierakowski M., Nowak A., Żyła P. 2020. Rezerwaty przyrody w województwie opolskim – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin

[https://kp.org.pl/pdf/poradniki/Sierakowski_et_al_2020_Rezerваты_przyrody_w_woj_opolskim.pdf].